

УДК 1:316.6:355.1

Севрук І. І.,
кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри соціальних та правових дисциплін,
Національна академія Національної гвардії України
(Україна, Харків), sevruc-irina@rambler.ru

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ГАБІТУС» ТА ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА

Проведено аналіз методологічного значення поняття «габітус» для практик соціального управління процесом структурування особистості офіцера. Розкрито інтерпретацію конструкта «габітус» у сучасній філософській традиції, простежено взаємодію суб'єктивного (враження) та об'єктивного (приналежність до певної соціальної групи, життєва позиція тощо), особливості прояву габітуальної поведінки.

Особлива увага надається методологічному значенню інтерпретації габітусу у соціології фігурації Н. Еліаса, який розуміє габітус в першу чергу як результат соціального структурування особистості. Показано, що за сучасних умов реформування української армії особливу роль у практиках соціального структурування особистості, серед яких особливе місце посідають практики освіти та виховання, набувають ті, що спрямовані на формування балансу професійних, соціальних, громадянських компонентів. Має сформуватися габітус офіцера як військовослужбовця–громадянина, в системі цінностей, життєвих установках, моделях поведінки та зовнішнім вигляді якого закріплені ідеї патріотизму, верховенства права та законності.

Ключові слова: габітус, габітуальна поведінка, соціальне структурування особистості офіцера, практики соціального структурування особистості, виховання, освіта.

Події останніх років на теренах України внесли суттєві зміни у соціальне становище та соціальне самопочуття як окремих військовослужбовців, так і в цілому, Збройних Сил та Національної гвардії України. Суспільство усвідомило значущість даних структур у суспільному житті, у забезпеченні миру та законності на теренах країни, суверенітету держави.

Поступово змінюється ставлення громадян до військових, уявлення про реалії військової служби, значимість військової справи. Але й досі сприйняття військових громадськістю України коливається від довіри до недовіри, взаємодії груп населення з армією під час проведення бойових операцій можуть вибудовуватися у площині співробітництва або, навпаки, протидії та конфліктності.

Сучасність, з її соціетальними трансформаціями суспільного буття, вимагає усвідомити та врахувати як науковцями, так і військовими керівниками різних рівнів значимість ставлення суспільства до армії, значимість того образу військового, що фігурує у суспільній свідомості, та артикулюється у поняттях «захисник» або «каратель». Саме цей образ, це сприйняття спонукає громадян відповідним чином вибудовувати взаємодії з армією.

Методологічно значущими в такому контексті стають поняття «габітус», «габітуальна поведінка», які достатньо широко використовуються у сучасному філософському дискурсі, але є маловідомими серед вітчизняних військових теоретиків та практиків.

Аналіз наукових джерел довів: найбільш ґрунтовні концепції «габітусу», «габітуальної поведінки» було розроблено найавторитетнішими представниками західної теоретичної соціології П'єром Бурдіо та Норбертом Еліасом, завдяки їх діяльності ці конструкти увійшли у дискурс західної соціально-філософської та соціологічної науки. Серед розробників проблеми Н. А. Шматко, І. Л. Сизова, А. В. Єрмілова. Габітус в контексті комунікативної діяльності досліджує Г. Б. Гутнер.

Найбільш вагомими дослідження формування професійної армії, військового професіоналізму були проведені такими західними теоретиками, як С. Хантінгтон, М. Яновітц, Ч. Москос, Дж. Р. Мерфі, З. Бредфорт, Е. Грінвуд, Г. Райс та інші. Проблеми військово-громадянських стосунків аналізувались у працях С. Хантінгтона, М. Яновітца, Х. Мура, Дж. Геллоуєя, С. Саркіяна, Ч. Москоса, У. Хаузера, Дж. Елліса, У. Метьюса, Н. Фошна, Дж. Елфстрома та ін. Теоретичний розгляд різних аспектів військово-професійної підготовки, філософсько-освітню концептуалізацію формування особистості військовослужбовця було здійснено у працях вітчизняних фахівців О. Дзьобаня, П. Квіткіна, В. Мандрагелі, В. Коротюка, М. Требіна, Є. Мануйлова, Ю. Калагіна та ін.

Проблеми соціальної відповідальності постають як центрові у роботах як західних теоретиків: М. Гайдегера, Г. Йонаса, У. Бека, Н. Лумана, Г. Брехмана та ін., так і радянських вчених, у тому числі і воєнних: П. Бондаря, Л. Грядунової, Л. Зотова, О. Нечипорука, А. Ореховського, О. Плахотного, С. Сербрякова, В. Сперанського, М. Табунова, Ю. Чернавина та ін.

В той же час дослідження габітусу, габітуальної поведінки військовослужбовця, практик соціального структурування особистості офіцера, спрямованих на формування певного габітусу офіцера, на теренах України практично не проводились.

Метою даної статті є дослідження понять «габітус», «габітуальна поведінка», «соціальне структурування особистості» в тому їх значенні, що надається П. Бурдіо та Н. Еліасом, виявлення методологічного значення даних конструктів для формування габітусу офіцера, який відповідає сучасним вимогам щодо військових професіоналів.

Само слово габітус походить від латинського *habitus* – зовнішність та означає зовнішній вигляд, звички, манери поведінки людини. Поняття «габітус» фіксує враження, яке людина з першого погляду справляє на інших. Це поняття, таким чином, відбиває і суб'єктивне враження, що залежить від особливостей того, хто спостерігає прояви габітуальної поведінки, і, безумовно, містить об'єктивну інформацію, що дозволяє судити про задатки та уподобання людини, її настанови та звички, її життєву позицію, принадлежність до певної соціальної групи тощо.

У сучасному філософському та соціологічному дискурсі це поняття використовують для позначення інкорпорованої – вмонтованої у людське тіло, – зафіксованої у ньому історії та соціальності. П. Бурдіо та Н. Еліас вводять це поняття для позначення того факту, що під час процесу соціалізації людина набуває певних поведінкових навиків, які не будучи за власною природою біологічними, в той же час перетворюються на невіддільну від тілесності «натуру».

Бурдіо за допомогою поняття «габітус» намагається концептуалізувати особливості стилю поведінки людини, причому не індивідуально обумовлені, а соціально [1]. Це поняття фіксує діалектику загального і особливого, об'єктивних структур та засвоєних (суб'єктивних). Смысловим ядром габітусу Бурдіо називає диспозицію, яка мислиться полісемантичне. Серед основних значень диспозиції: психологічні задатки та здібності щодо певної поведінки; це слово означає також конституцію,

упорядкування, структурування. Увесь цей комплекс структурних, антропологічних і психологічних смислів міститься у понятті габітусу.

Габітус проявляється не стільки у тому що людина робить, скільки у тому яким чином вона це робить: способи жестикуляції, статура, неусвідомлені тілесні реакції. Габітус охоплює способи відправлення природних потреб, сексуальної поведінки, він проявляється у типі одягу та характері зачіски. Габітус визначає правила та межі тих соціальних ігор, в яких бере участь індивід. Габітус – це переплетіння індивідуального та соціального, що проявляється у зовнішності людини.

Згідно Бурд'ю габітус виступає у певних формах, які є результатом практик людини, індивіди виробляють форми свого габітусу, які є системами стійких диспозицій, «структурованими структурами», що діють саме як структуровані структури. Тому габітус є суб'єктивною (але не індивідуальною) системою структур ментального плану, яка виробляє спільну для всіх представників даної групи (класу) схему сприйняття, мислення, поведінки. Габітус відбиває єдність об'єктивного (колективні історично сформовані практики) та суб'єктивного (поведінка, дії, мислення, вчинки конкретного індивіда). Через габітус, згідно концепції Бурд'ю, розкривається приналежність людини до певного класу, певної професії, певного етносу, певної статі [1].

В соціології фігурацій Н. Еліаса габітус розуміється як, насамперед, результат соціального структурування особистості. Габітус – це стандарт суспільної поведінки, мислення й відчуження, що виступає цілісною характеристикою індивіда. Еліас доводить – те, що ми вважаємо власною територією (територія власного «Я»), – насправді є результатом практики соціального структурування людини. Психологічні рівні особистості структуруються практиками навчання й виховання, які мають також характер нелінійного багатомірного процесу. В той же час, за Еліасом, соціальне структурування особистості не є абсолютним, тотальним. Розвиток індивідів обумовлений не тільки соціальними обставинами, індивід постає як відносно автономний, такий, що знаходиться у напружених стосунках взаємозалежності один від одного [11].

Габітуальна поведінка розкривається через вчинки, поведінки людини у той спосіб, що став наслідком соціального структурування особистості. Сучасна дослідниця проблеми К. Шюес підкреслює: «Габітус – це наша тілесна пам'ять» [10, с. 4], що поєднує наш досвід з дією. Габітус фіксує той факт, що поряд з реальним тілом з'являється «тіло звички». В такому разі вагомим значення набуває питання: чим ми є в більшому ступені? Якщо «тілом звички» – то підкоряємось «анонімній силі» габітусу, стаємо типовим представником тієї чи іншої соціальної групи. Чим краще ми засвоюємо певну процедуру або повтор досвіду, чим більше ми знаємо про них, тем менш особистісним, більш відгородженим від нашого минулого життя стає наш досвід та й ми самі. Поняття «тіло звички» фіксує сферу звичних дій, досвіду. Вони утворюють можливість подальшого досвіду. Кожен досвід, кожна засвоєна практика габітуалізує тіло звичок. Людина починає діяти на автоматизмі відпрацьованих реакцій.

Достатньо показовими в цьому відношенні є зміни габітуальної поведінки людини, яка потрапила не просто на військову службу, а стала учасником бойових дій. Війна (у мирний час підготовка до неї) пронизує усі рівні людського «я»: свідомість, тілесність, поведінкові реакції, формуючи габітус військовослужбовця – специфічне утворення, яке на поведінковому рівні відтворює вмонтованість військової професії у людську особистість.

Специфічність габітусу військовослужбовця, особливості його формування дозволяє дослідити унікальна спадщина, залишена військовими теоретиками, безпосередніми учасниками бойових дій, що проводили науково-дослідну роботу у військах вже на початку XX століття.

Так, Р. Дрейлінг (полковник Генерального штабу у Першу Світову війну), автор праці «Воєнна психологія» (1935), узагальнюючи досвід бойових подій перших десятиліть XX століття, писав про суттєві зміни психіки та поведінкових реакцій бійця під впливом таких факторів війни та бою як постійна загроза життю (наявна чи очікувана), страх, перенесення чисельних злигоднів, втрата особистої свободи, примусовий характер діяльності [3].

Діяльність людини-бійця під час війни та бою має особливий характер, вона протікає за умов хронічної загрози. Загроза – з одного боку, – втрати власного здоров'я або життя, а з іншого, – «за умов не тільки безкарного знищення собі подібних, оскільки вони є ворогами, але й у прямій необхідності та заохочуваному бажанні робити це як в ім'я кінцевих цілей спільного благополуччя свого народу, так і з метою власного самозбереження в умовах озброєної боротьби» [3, с. 159–160], – змінює психіку людини.

Якщо пересічна людина, якій загрожує випадкова небезпека, обминаючи її або навіть абсолютно повністю ухиляючись від неї, не втрачає обличчя та користується як завжди загальною повагою, то боєць, що пішов з поля бою або відмовився йти у бій, піддається не тільки загальному презирству, але й притягується до сугубої відповідальності згідно карного закону.

Бойова дійсність – це боротьба за життя. У тваринному (та, навіть, рослинному) світі боротьба за існування є абсолютно природною, хоча й набуває досить жорстких форм, вона обумовлює, у значній мірі, життєву лінію поведінки тварин. Але, як зазначає Р. Дрейлінг, «боротьба за життя у тій формі, що її надає бойова дійсність», стає «визначальним фактором багатьох вчинків людини-бійця» [3, с. 160].

Ці фактори діють постійно та безперервно, «вони поступово змінюють характер реакції бійця на оточуючий світ, викликають нові реакції, утворюють ряд умовних рефлексів, словом, призводять ряд змін, які у кінцевому рахунку, надають картину зміненої психіки, притаманної бійцю по зрівнянню з пересічною людиною» [3, с. 160].

Отже пограничні ситуації, буття на межі життя і смерті формують габітус військовослужбовця як людини, професійним обов'язком якої є участь у збройних конфліктах, війна. Він втілює здатність людини миттєво реагувати на чисельні загрози: автоматизм тілесних реакцій, специфіка психічного апарату фіксують вимуштрованість і тіла, і психіки на самозбереження життя за екстремальних умов.

Специфічні ознаки габітусу військовослужбовця формує не тільки бій, а й повсякденність війни. У часи затишшя військовослужбовець – людина, яка зайнята побутом, працею від якої багато в чому залежатиме успіх у новому бою.

Серед найважливіших факторів, що формують психіку та поведінку бійця, Р. Дрейлінг називає «особливі умови воєнного побуту поза звичних суспільних та економічних стосунків». І справа не тільки в тому, що відсутні «звичні» економічні та суспільні стосунки. Труд військовослужбовця під час війни – це надзвичайно важкий фізичний труд. Р. Дрейлінг зауважує: «труд, що виконується, приміром, полковник Г. Чемоданов зазначає: «Війна надала звички спати за будь-якого шуму, аж до грохоту найближчих батарей, і в той же час, навчила миттєво підхоплюватися від самого тихого безпосереднього звернення до себе» [8, с. 28]. Цю думку підтверджують учасники багатьох війн, в тому числі, і постсучасних.

Війна – це труд, який виснажує людину і фізично (непомірне фізичне навантаження), і психічно (загроза життю, необхідність вбивати та ін.). Тому на фронті найбільше цінується сон. Учасник Першої світової війни полковник Г. Чемоданов зазначає: «Війна надала звички спати за будь-якого шуму, аж до грохоту найближчих батарей, і в той же час, навчила миттєво підхоплюватися від самого тихого безпосереднього звернення до себе» [8, с. 28]. Цю думку підтверджують учасники багатьох війн, в тому числі, і постсучасних.

Але фізичні навантаження не йдуть у порівняння з моральними та психологічними навантаженнями солдатської роботи. За даними військових психіатрів під час Другої Світової війни, приблизно чверть солдатів рвало від страху. Бойовий стрес уражав і уражає солдатів як в минулі часи, так і теперішні. Для зняття стресу на війні люди пили та п'ють у значних кількостях та не п'яніють. Перед боем завжди солдату належав стакан «для хоробрості» та, головним чином, для того, щоб запобігти больового шоку при пораненні. І після бою солдат вживав спиртне для психологічної розрядки. Подекуди у справу йшли і наркотичні речовини.

Наслідком впливу на свідомість людини реальності війни можуть бути і патологічні стани психіки бійця. За свідченням учасників бойових дій гострі враження або тривале перебування в умовах інтенсивної загрози так міцно деформують психіку деяких бійців, що їх психічна опірність не витримує, вони перетворюються на пацієнтів психіатричних лікарських закладів. Відсоток цей незначний, але з урахуванням чисельності збройних сил «абсолютно» уявляє собою достатню величину. Так, Р. Дрейлінг засвідчував, що за часи Російсько-японської війни 1904–1905 рр. через Харбінський психіатричний шпиталь пройшло біля 300 осіб, які не мали травматичних ушкоджень, але були психічно ненормальними [3, с. 161].

Аби приборкати страхи, подолати нестачі військових буднів, прийняти необхідність самому вбивати, людині необхідні не абиякі спонукальні мотиви. В армію, на війну йдуть як добровільно (патріотизм, бажання служити Батьківщині, можливість якісної освіти, кар'єрного зростання тощо), так і через примус (обов'язковий призов в армію, мобілізація населення під час війни).

Якщо людина потрапляє у лави збройних сил (на війну) примусово, то до названих тягот військової служби додається і нерозуміння та неприйняття

причин, за яких людині випадає усе це терпіти. В такому разі неминучими стають внутрішній конфлікт, неякісне виконання військового обов'язку, ухиляння від служби, намагання уникнути загроз (до дезертирства), граничним проявом такого стану стає суїцид.

Зрозуміло, що питання мотивів багато в чому особисте. Система цінностей людини, її світогляд формуються протягом життя. В той же час, формування цінностей, світогляду завжди відбувається під впливом чисельних соціокультурних факторів. Отже, одним з принципово важливих завдань стає військово-патріотичне виховання, причому не тільки (і не стільки) в самій армії, скільки в цивільних структурах (родина, освітні заклади, ЗМІ, інтернет-простір тощо). Питання це за останні десятиліття багато в чому через руйнування радянської ідеології та системи військово-патріотичного виховання, багато в чому через брак коштів та нерозуміння важливості такої роботи було «відпущено на самоплив». Нехтування цим питанням призвело до граничної ситуації, коли молодь масово не бажає служити у Збройних Силах.

Особистість людини, що виконує роль бійця, формується ще у мирний час. Бойові дії лише виявляють найбільш рельєфно ті якості, що сформовані, а також достатньо швидко формують нові, необхідні. Формується габітус військовослужбовця, який з очевидністю вирізнятиме людину, що отримала військово-загартування, від людини цивільної. Але настає час коли будь-який військовослужбовець залишає військову службу і має повертатися до звичайного, мирного життя. На цьому етапі перед військовиком постають нові проблеми та завдання. Необхідність вписатися у цивільний соціокультурний простір вимагатиме пристосування людини до мирного життя, значної корекції габітуальної поведінки.

Проблема гармонізації взаємодії українського суспільства та армії в якості першочергових висуває завдання професіоналізації армії, а це означає і вирішення проблем щодо змістовних компонентів військової професії, визначення складових військового професіоналізму, забезпечення зв'язку індивідуальної дії та колективної, персонального навичку та соціальної практики, що втілюють поняття «габітус» та «габітуальна поведінка».

Очевидним є те, що на сьогодні практики структурування особистості офіцера мають бути спрямованими на формування балансу професійних, соціальних, громадянських компонентів. В той же час більшість з опитувань, що проводились серед військовослужбовців Збройних Сил, продемонстрували той факт, що у свідомості військовослужбовців, їх установках домінує військово-професійна складова [4, с. 110–128]. Отже практики освіти та виховання мають особливу увагу приділити формуванню громадянських, соціальних компонентів, які постають як складний комплекс відповідних цінностей, норм, компетентностей, поведінкових реакцій. Має сформуватися габітус офіцера як військовослужбовця-громадянина, в системі цінностей, життєвих установках, моделях поведінки та зовнішнім вигляді якого закріплені ідеї патріотизму, верховенства права та законності.

Вагомим змістовним компонентом структури особистості офіцера, в цілому військової професії, є

відповідальність. На думку і вітчизняних, і західних фахівців цей феномен породжується об'єктивною взаємодією людини з людиною у певних соціальних умовах. Відповідальність усвідомлюється як необхідне відношення, яке реалізується через свідому діяльність по виконанню взаємних вимог соціальних суб'єктів на основі їх загального інтересу, норм та принципів даної соціальної групи або суспільства у цілому.

Основними елементами структури відповідального ставлення стають: суб'єкт – об'єкт – інстанція, які певним чином пов'язані одне з одним. Об'єктом відповідальності конкретної людини, соціальної групи або суспільства, як правило є його безпосередня діяльність.

Відповідальність професійного військового перед державою, як зазначалося, міститься в обов'язковому виконанні військового обов'язку. У свою чергу, відповідальність держави перед військовослужбовцем полягає у забезпеченні умов для розвитку особистості військовослужбовця протягом військової служби, підтримки високого соціального статусу професійної армії.

Початком взаємної відповідальності професійного військовика та держави є цілеспрямована та ефективна діяльність держави по проведенню соціальної політики по відношенню до військовослужбовців. Сучасні західні армії складають соціально-професійну групу з максимально відпрацьованими соціальними показниками та засобами їх досягнення.

Отже, приналежність до військової професії, конститується як державою, так і самим військовослужбовцем. Дж. Р. Мерфі та З. Бредфорд, проводячи розгляд професійної армії у «Міжнародній військовій та оборонній енциклопедії», розрізняють об'єктивний та суб'єктивний зміст військової професії. Вони вважають, що держава має забезпечити належний професійний статус військовослужбовця (об'єктивна складова), в той час як обов'язок солдата та офіцера виконувати свій військовий обов'язок, служити державі до кінця, навіть ризикуючи життям. Для військового професіонала – цей обов'язок не підлягає сумніву [6].

Держава вибудовує струнку систему соціальних гарантій військовослужбовців: захист прав та свобод, честі та гідності професійних військових, обсягу грошового утримання солдатів та офіцерів, рівня доходів з розрахунку на членів їх родин, майнового володіння, житла, отримання освіти, навчання та виховання дітей, розвитку соціальної інфраструктури гарнізонів тощо. Опрацюванням та проведенням соціальної політики у збройних силах займаються гнучке та динамічне працюючі структури в органах законодавчої та виконавчої влади.

Відповідальність військовослужбовця можна класифікувати як позитивну або негативну в залежності від виконання або невиконання поставлених перед ним завдань, відповідності або невідповідності його поведінки політико-правовим та моральним нормам, що притаманні суспільству та його збройним силам.

Без позитивної відповідальності військовий професіонал на Заході навіть і не мислиться. Зрозуміло, що йдеться не про відповідальність за порушення, які потребують покарання, а про відповідальність як ставлення солдата та офіцера до своєї справи, держави та суспільства. Це ставлення характеризується певним внутрішнім станом особистості, глибинним розумінням

державних інтересів, почуттям військової честі та гідності, самодисципліною та має прояв в активному виконанні військового обов'язку.

«Висока відповідальність», «військовий обов'язок», «військова честь» – важливі складові суб'єктивного боку військового професіоналізму, що зазначаються у роботах західних вчених. У своїй сукупності вони утворюють «військову корпоративність». Отже, під корпоративністю у сучасній західній теоретичній традиції розуміється не закритість професійної армії, не її «відгородженість» від суспільства, а певна сукупність духовних, моральних якостей військовослужбовців, що відрізняють їх від інших соціально-професійних груп суспільства. Наявність зброї, функція легального використання військової сили, високі вимоги до боєздатності та боєготовності накладають особливий відбиток на духовний світ та норми поведінки солдат та офіцерів, формують корпоративну військово-професійну культуру, їх габітуальну поведінку [6; 7, с. 15–17; 12; 13].

І в цьому відношенні професія «військовослужбовець» ніколи остаточно не зрівняється з цивільними професіями.

Особливого значення у військовій професії набуває той компонент, що позначений американським дослідником Е. Грінвудом як «влада, вплив у суспільстві». Якщо брати на увагу об'єктивний бік військової професії, то йдеться фактично про місце, положення армії як соціально-професійної групи у соціально-професійній структурі сучасного суспільства. Таке місце визначається системою трудових стосунків, що сформувалася протягом тривалого періоду часу у ході сумісної практичної діяльності людей.

Місце військово-професійної групи (військової професії) визначається, з одного боку, високою суспільною значимістю функцій, виконуваних армією, а з іншого, тими обмеженнями, які випрацьовує та здійснює суспільство по відношенню до армії через створення систем громадського контролю, розглядаючи збройні сили як інструмент державної, воєнної політики.

Стан армії, її об'єктивне положення як соціально-професійної групи у відповідній структурі суспільства відбивається у суспільній думці. Йдеться про престиж військової професії. Цей необхідний змістовний компонент військової професії розкривається як оцінка суспільною думкою положення військово-професійної групи у соціально-професійній структурі. Престиж, що є компонентом суб'єктивного боку військової професії, має порівняльний характер. Якщо він є високим, то надає відповідному явищу особливої привабливості, спонукає людей бути до нього причетними. Тому він виступає як один з достатньо вагомих регуляторів військово-професійної діяльності.

Оцінки престижності надаються у відповідності до певної системи цінностей, ціннісних установок, ідеалів, що склалися у суспільстві, розуміння соціальної значущості даного виду діяльності. Крім того, на формування престижу впливає сукупність різноманітних факторів як формальних, так і неформальних: це і офіційна позиція держави, і політика, що проводиться нею по відношенню до армії, цілеспрямована діяльність різноманітних політичних та суспільних організацій та сил, нагороди, звання, премії, пільги, платня, але головними, залишаються повага у суспільстві

та визнання авторитету. Зрозуміло, що санкції, які впливають на динаміку престижних оцінок, можуть мати як позитивну та і негативну спрямованість, не тільки підвищувати, а й знижувати рівень, поваги, авторитету, в цілому, престижу.

Можна стверджувати, що у суспільстві формуються певні соціально-групові ієрархії престижу. Приміром, за оцінками молоді, у 90-ті роки престиж людей з вищою освітою був нижчим ніж у людей без освіти, людей інженерних професій нижчим ніж економічних. У 2000–2010-ті роки ситуація змінюється – престиж вищої освіти серед молоді знов стає значним. Престиж військової служби та військової професії в українському суспільстві до 2013–2014 року був низьким. На сьогодні ситуація суттєво змінюється.

Таким чином, становлення габітусу сучасного офіцера постає як складний багатокomпонентний процес, що відбувається у межах збройних сил як соціального інституту. Проведений аналіз дозволяє виокремити наступні змістовні компоненти габітусу офіцера, що пов'язані з процесами професіоналізації української армії:

- інтенсифікація спеціалізації з одночасною універсалізацією військової діяльності, що потребує спеціальної професійної підготовки військовослужбовця – формує складову габітусу «спеціаліст»;

- формування певної системи знань, рівня освіти, необхідного для військового професіонала – складова «освічений», відповідає вимогам інформаційного суспільства»;

- процес організації та самоорганізації військовослужбовців як соціально-професійної групи та соціального інституту суспільства, у ході якого встановлюється сукупність правил та норм діяльності, поведінки та спілкування членів цієї групи – складова «громадянин», «захисник Батьківщини»;

- утвердження високої суспільної значущості функцій, що реалізуються у ході військово-професійної діяльності, що визначає місце армії у суспільстві, а також престижність військової служби – складова «захисник Батьківщини»;

- розвиток та утвердження у якості соціально-типових мотивів військово-професійної діяльності – складова «громадянин»;

- утвердження військово-професійної діяльності у якості джерела існування професійного військовика – складова «має високий соціальний статус».

Проблема взаємодії названих змістовних компонентів габітусу є і складною, і багатогранною.

По-перше, необхідно провести угруповання компонентів, що відповідають у своїй сукупності об'єктивній та суб'єктивній сторонам процесу формування габітусу офіцера. Об'єктивний бік складає: спеціалізація та універсалізація військової діяльності; організація військовослужбовців у якості соціально-професійної групи та соціального інституту, елементу соціально-професійної структури суспільства; утвердження високої суспільної значущості військово-професійної праці; використання її у якості джерела існування. Суб'єктивний бік в такому разі утворюється такими компонентами: формування системи військово-професійних знань та оволодіння ними; самоорганізація та

самореалізація військовослужбовців у якості соціально-професійної групи, у ході якої встановлюється сукупність правил та норм діяльності, поведінки, спілкування; розвиток мотивації військово-професійної діяльності та військової служби.

По-друге, взаємодія об'єктивних та суб'єктивних змістовних компонентів формування габітусу офіцера змінюється в залежності від конкретно-історичних умов, обставин, соціокультурних особливостей того чи іншого суспільства. У процесі взаємодії одні складові габітусу домінують, інші відходять на другий план, а пізніше змінюються місцями. Компоненти габітусу, що мають протягом того чи іншого історичного періоду імпліцитний характер, у певних соціокультурних умовах розкриваються та у значній мірі визначають габітуальну поведінку.

Крім того, даний підхід дозволяє пояснити феномен сучасної актуальності проблем військово-громадянських стосунків, ставлення суспільства до окремих військовиків та Збройних Сил в цілому. Стосунки між армією та суспільством самі по собі існували завжди, але вигляд та характер вони мають такий, що відповідає конкретній соціально-політичній ситуації, рівню розвитку цивілізації та суспільства. Коливання у ставленні громадян до військових від несприйняття, недовіри, байдужості, презирства до захоплення та гордого відчуття співвітчизників багато в чому залежить і від габітуальної поведінки військових.

Висновки. Габітус та габітуальна поведінка військових постають як вагомий чинник, що суттєво впливає на складні взаємовідносини, взаємодії, які існують між військовими та суспільством. На думку автора, за сучасних умов зняття соціальної напруги в українському суспільстві, формування стосунків довіри та співробітництва громадянського суспільства та армії, розвиток самої армії, її професіоналізація багато в чому залежатиме від того, наскільки самі військові, в першу чергу офіцерський склад, усвідомлять значення габітусу та габітуальної поведінки військовослужбовців та зможуть використати можливості технік соціального структурування особистості військовослужбовця, що потребує в першу чергу науково-обґрунтованих підходів та змін у військово-соціальному управлінні.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Структуры, habitus, практики / П. Бурдые // Современные социальные теории. – Новосибирск, 1995.
2. Данилова Н. Ю. Армия и общество: принципы взаимодействия / Н. Ю. Данилова. – СПб.: Норма, 2007. – 344 с.
3. Дрейлинг Р. К. Военная психология как наука / Р. К. Дрейлинг // Российский военный сборник. Вып.13. Сост. И. В. Домнин. – М.: ВУ; Независимый военно-научный центр «Отечество и воин»; Русский путь, 1997. – С.156–166.
4. Калагін Ю. А. Актуальні проблеми воєнної соціології: навч. посіб. / Ю. А. Калагін. – Х.: ХУПС, 2016.
5. Кляйн. Бывшие офицеры-контрактники бундесвера на гражданской службе: Реферат. – М.: ВУ, 1986.
6. Профессиональная армия за рубежом. – М.: Ин-т военной истории МО РФ, 1993.
7. Райс Г. Военные в условиях демократии: Реферат / Г. Райс. – М.: ВУ, 1996.
8. Тимофеева М. А. Личность человека на войне / М. А. Тимофеева // Роль личности в истории: реальность и проблемы изучения: научн. сб. (по материалам 1-й Менджунар. научно-практич. Интернет-конференции) / отв. ред. В. Н. Сидоров. – Минск: БГУ, 2011. – С.27–29.

9. Шматко Н. А. Габитус в структуре социологической теории / Н. А. Шматко // Журнал социологии и социальной антропологии. – СПб.: СПб. ун-т, 1998. – Т.1, №2. – С.60–70.
10. Шюес К. Анонимные силы габитуса / К. Шюес / пер. с англ. О. Назаровой. – М.: Логос, 1999. – №10. – С.4–13.
11. Элиас Н. Общество индивидов / Н. Элиас. – М.: Политиздат, 2001. – 336 с.
12. Hantington S. The Soldier and the State: The Theory and the Politics of Civil–Military Relations. – Cambridge, MA: Harvard, 1957. – 85 p.
13. Janowitz M. The Professional Soldier. – Free Press Glencoe, 1964.

References

1. Bourdieu P. *Struktury, habitus, praktiki* / P. Bourdieu // *Sovremennye socialnyje teorii*. – Novosibirsk, 1995.
2. Danilova N. Ju. *Armija i obshhestvo: principy vzaimodejstvija* / N. Ju. Danilova. – SPb.: Norma, 2007. – 344 s.
3. Drejling R. K. *Vojennaja psihologija kak nauka* / R. K. Drejling // *Rossijskij voennyj sbornik. Vyp.13. Sost. I. V. Domnin*. – М.: VU; *Nezavisimyj voenno-nauchnij centr «Otechestvo i vojn»*; *Russkij put'*, 1997. – S.156–166.
4. Kalagin Ju. A. *Aktual'ni problemy voennoji sociologii: navch. posib.* / Ju. A. Kalagin. – H.: HUPS, 2016.
5. Kl'ajin. *Byvsheje oficery–kontraktniki bundesvera na grazhdanskoj sluzhbe: Referat*. – М.: VU, 1986.
6. *Professional'naja armija za rubezhom*. – М.: In-t voennoj istorii MO RF, 1993.
7. Rajs G. *Vojennije v uslovijah demokratii: Referat* / G. Rajs. – М.: VU, 1996.
8. Timofejeva M. A. *Lichnost' cheloveka na vojne* / M. A. Timofejeva // *Rol' lichnosti v istorii: real'nost' i problemy izuchenija: nauchn. sb. (po materialam 1–j Mezunar. nauchno–praktich. Internet–konferencii)* / otv. red. V. N. Sidorov. – Minsk: BGU, 2011. – S.27–29.
9. Chmatko N. A. *Gabitus v structure sociologicheskoi teorii* / N. A. Chmatko // *Zhurnal sociologii i social'noj antropologii*. – SPb.: SPb. un-t, 1998. – Т.1, №2. – С.60–70.
10. Chues K. *Anonimnye sily gabitusa* / K. Chues / per. s angl. O. Nazarovoj. – М.: Logos, 1999. – №10. – С.4–13.
11. Elias N. *Obchestvo individov* / N. Elias. – М.: Politizdat, 2001. – 336 s.
12. Hantington S. *The Soldier and the State: The Theory and the Politics of Civil–Military Relations*. – Cambridge, MA: Harvard, 1957. – 85 p.
13. Janowitz M. *The Professional Soldier*. – Free Press Glencoe, 1964.

Sevruk I. I., PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Social and Law subjects Chair of the National Academy of the National Guard of Ukraine (Ukraine, Kharkov), sevruk-irina@rambler.ru

The methodological meaning of the concept «habitus» and the objectives of the social structuring of the officer's personality

The article analyzes the methodological significance of the concept «habitus» for the practice of the social control over the process of the officer's identity structuring. It reveals the interpretation of the construct «habitus» in modern philosophical tradition, traces the interaction of subjective (experience) and objective (membership of a particular social group, life position, etc.), the peculiarities of habitual behavior.

Particular attention is paid to the methodological importance of interpretation of habitus in the sociology of figurations by N. Elias, who understands the habitus first of all as a result of the structuring of social identity. It is shown that under the modern conditions of reforming the Ukrainian army a special role is taken by the practice of social structuring of a personality, among which a special place is taken by the practice of training and education, should belong to ones, aimed at creating a balance of professional and social, civil components. The habitus of an officer as a soldier–and–citizen, in whose system of values, attitude, behavior and appearance the ideas of patriotism and the rule of law are fixed should be formed.

Keywords: habitus, habitual behavior, social structuring of the officer's personality, the practice of social structuring of a personality, upbringing, education.

* * *

УДК 378.4.014.521

Чорнойван Я. В.,
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Центр дослідження релігії НГУ ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
y.v.chornoivan@npu.edu.ua

ДЕРЖАВНА АКРЕДИТАЦІЯ ВИЩИХ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Розглядаються питання акредитації та ліцензування вищих духовних навчальних закладів в Україні. Автор проводить аналіз основних нормативно–правових актів з даного питання – Законів України «Про свободу совісті та релігійні організації» та «Про вищу освіту», які регламентують діяльність закладів богословської освіти. Указані документи зберігають один із центральних принципів української освітньої політики – відокремлення держави та церкви.

Сьогодні в Україні розпочато процес державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих вищими духовними навчальними закладами. На законодавчому рівні закріплено виділення нової галузі наук – «Богослов'я». З'явилися можливості для працевлаштування випускників духовних академій, семінарій та інших релігійних закладів вищої освіти на державних посадах. Все це знаменує собою нову епоху в розвитку вітчизняної освіти та науки, зокрема богослов'я.

Ключові слова: богослов'я, акредитація, вищі духовні навчальні заклади, Закон України.

Зняття «радянської завіси» у справах релігії в Україні з часу проголошення її незалежності мало колосальний відгук у релігійних організацій на території нашої держави. Активність релігійних громад розширилася на всі види їх діяльності. Цікавим аспектом розвитку релігійних конфесій в Україні ми вбачаємо у сфері релігійної освіти, зокрема богослов'я. Особливо актуальною дана тема є з огляду на процеси у державній освітній політиці, а саме з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту».

Тема релігійної освіти широко висвітлена переважно в зарубіжній науковій літературі – С. Леїрд, Ф. Шелдрейк, Х. Адана, Г. Лоукс, М. Грімміт, Н. Смарг. З російських дослідників варто виділити напрацювання Ф. Козирева, І. Галицької, І. Метлика, І. Понкіна.

Вивчення питання релігійної освіти та дослідження його місця у різних конфесіях займають місце у доробку авторитетних українських релігієзнавців – В. Бондаренко, В. Єленський, М. Закович, Ю. Заячук, М. Кобрин, Г. Коцур, М. Маринович, В. Маліборський, Н. Мозгова, А. Кислий, Г. Погромська, Г. Тітова, Л. Филипович, М. Шкрібляк та ін.

Серйозними дослідниками у сфері вітчизняного богослов'я на сьогодні вважаються А. Баумейстер, С. Бортник, архім. Кирило (Говорун), С. Санніков, Р. Соловій, М. Череноков, Ю. Чорноморець та ін.

Експертами в дослідженні розвитку богословської науки та освіти в Україні є В. Хромець. Дослідження питання державної акредитації духовних закладів освіти є напрацюваннями Ю. Решетнікова, В. Хромця, Т. Дятлика та ін.

Метою даного дослідження є аналіз законодавчого статусу богословської освіти в Україні, зокрема дослідження процесу державної акредитації вищих духовних навчальних закладів та території України.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» на протязі 25 років з часу свого прийняття у 23 квітня 1991 р. пройшов різні стадії доопрацювання. Даний нормативно–правовий акт отримав назву Закон Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації». Після прийняття «Акту незалежності України» 24 серпня 1991 р.